

TOMPA VIRÁGAI

RÁCZI GYÖZŐ

Tompa Mihályt sokan úgy emlegetik, mint a Virágregék költőjét, a virágok szerelmesét. Ha eltekintünk Tompa hazafias költeményeitől, mint a *Gólyához*, a *Pusztán* vagy az *Új Simeon* című művétől, vagy allegorikus költészetének legszebb darabjaitól, mint a *Madár fiaihoz* vagy a *Terepélyes nagy fa*, ezek után sorrendben tényleg népregei és virágregéi a legismertebb két versciklusa.

Virágregéi tükrözik a költő természetszeretetét. Természetszeretetéből fogantak a természetben magát otthon érző költő lelkivilágának tükörképei, szellemének kedves gyermekei.

Honnan ered költőnk természetszeretete? Erre választ kaphatunk, ha követjük életútját, annak egyes állomásait.

Ismerjük, hogy Tompa korán árvaságra jutott. Ötéves korában édesanyja meghalt és még ebben az évben Igricibe került a nagyszülőkhöz. A nagyszülők egyszerű parasztemberek, akiket szokás durvalelkűeknek nevezni, de nyilván nem erről volt szó. A paraszti élet abban az időben nagyon kemény életforma volt, ami eltompította az emberek érzéseit, de nem ölte ki a jót az emberekből.

A Tompa nagyszülők, ha kevés látható szeretettel is, de felnevelték a gyermeket, és ha dolgoztatták is, az nem haladta meg a szokásos mértéket. A kisfiúnak volt ideje arra, hogy eleinte a ház körül ismerkedjék a természettel. Felnevezték, hogy nap-hosszat játszott, ismerte a kert minden fűszálát, gyakran nézegette a kert virágait, gyönyörködött bennük. Kijárt a kis patakhöz kavicsot szedni. Igrici határa ma is elég vadregényes, hát még az ő korában. Vizes, fás rétek, ligetek, erdők, mocsarak váltogatták egymást. A nagyobbacska fiú pajtásaival gyakran bolyongott a természetben. Ő maga tesz említést az *oláh erdő*ről, ahova egyszer elbujdosott.

1832-ben 15 évesen került Sárospatakra, ahol a Bodrog-part és a zempléni hegyek vannak rá tudatformáló hatással. Később sok versének ihletője a zempléni táj és a Bodrog-part.

Tanulmányait 1838 tavaszán ideiglenesen megszakítja és Sárbogárdra megy ségédtanítónak. Itt is a természettel találkozott. Szabad idejében a mezőre vagy a temetőbe ment elmélkedni. Sokat járt vadászni. Egy későbbi levelében írja: *Mintha most is látnám a gyönyörű sásrétet, sűrű káka- és sásbokraival, ezer meg ezer vízi vadaival, melyek után hónapjig érvő vízben, sárban gyakran reggeltől estig a legnagyobb élvezettel jártam.*

Ne feledjük, a vadászat csak a laikus szemében egyenlő a vad leterítésével. A vadászat normális ember számára ettől jóval több, természetismeret, megfigyelések özöne, szellemi pihenés és csak utolsósorban vadűzés.

Tompa 1840-ben ismét megszakítja tanulmányait és nevelősködik Hernádkakon. Itt ismét vadászat, barangol a természetben.

Nem akarom életének valamennyi állomását felsorolni, egyedül Eperjest említem még, ahol barátaival, elsősorban Kerényivel és egy ideig Petőfivel járják a hegyeket-

völgyeket. Itt született *Az erdei lak* című verse, amely versszakról versszakra szebbnél szebb természeti képeket idéz. Csak egyetlen strófát idézek:

*Fenn, kivágott cserfa törzsökéhez
Kötve ing a vízmosság bürije;
És a törzsök, zugva ki- s bejáró
Kék darazsak méztelen köpűje,*

Ezek az események mind-mind alakították lelkületét, vezették s írig tartó szerelme- se, a természet felé. Természetszeretetről ő maga is sokszor szólal meg verseiben. Erre említenék néhány példát. *Levél Pogány Karolinához* című versében 1846-ban írja:

*A természet az én szerelmesem!
Lombos karjával ki átölel,
Csók közt altat el hűs szellővel,
S én andalogva megsimogatom
Szép szőke árvalányhaj-fürtjeit;
Piros rózsá-ajkát megcsókolom,
Bámulom fehér liljom-vállait.
S ha nefelejcs-szemébe néz szemem:
Szébb hölgy, több boldogság nem kell nekem.*

A természetről szóló vallomás mellett figyeljük meg a virághasonlatokat, melyeket a virágregék előhírnökének is tekinthetünk. Szépen ír a természetszeretetről a *Virágregék Előhangjában* 1853-ban:

*Szent természet! Dajkálkodó anyám,
Szeretek én kimondhatatlanul!
Gyönyör s megnyugvás lelke száll reám,
Lombod, virágod ha sarjad, ha hull.
Tanulni menvén hozzád: megjövök
Édes kincsekkel, mint a fúrge méh,
Mégkönnyebbülök karjaid között,
Ha szívem bú, szemem köny terhelé.*

Ugyanezt a vallomást hasonlóan idézi a *Falusi órák*-ban:

*Csendes boldogságban, meg háborítatlanul
Élek én kebleden, tiszta, szent természet!
Édes örömmel jönnek meg perceim
Mint a megrakott méh, mely hoz édes mézet*

Igen, a természetszeretet Tompa lelkének uralkodó tulajdonsága. Az anyai szeretet hiányában a gyermek Tompa a szabadban az illatos vadvirágokban, a fenséges erdősé- gekben találta meg a bizalmast, a jóságos barátot. Később ifjúkorában is zárkózottsága, az emberek iránt érzett bizalmatlansága a természetbe hajtotta, ahol önzetlen barátokat talált. Barátai a fűvek, a fák és a virágok! Igen, elsősorban a virágok. A virágokhoz való vonzódását költészetében végig megtaláljuk. A virágok igaz barátai, akiket szeret, ápol, és elmúlásukkor megsirat. És akiket képzelete regényes történések részeseivé tesz, a vi- rágok élnek, szeretnek, örülnek, bánkódnak képzeletében. Ezekkel a dolgokkal kicsivel később a virágregéknél foglalkozom, először lássuk mint beszél a virágokról, barátairól a költő.

A Tompa család otthonához mindig hozzátartozott a virágoskert. Tompa és felesége, Emília asszony szeretettel gondozták a virágokat. Ez hozott számukra pihenést, a szomorúságukban feledést. A *Falusi órákban* erről így versel:

*Majd újult kedélylyel kis kertembe térek,
Nézhén a virágot: teljes lesz e valyon?
Ezt beoltom, amazt megöntözöm, nyesem
Lehullt indáikat helyreigazgatom.*

Tompa nemcsak nappal, éjszaka is szeretett virágai között lenni. Itt kapott verseihez ihletet. Az *Éji violák*-ban írja:

*Tündéri szép az éj...
Kiskertemben mélézva járok,
Azt várom szüntelen,
Hogy megszólítsanak a virágok!*

*S imé a csendes éjben
Megnyílik száz virágkehely...
Légben, halmon mezőben,
Jó illatár terjedve el.*

*Érzem én is megnyilni keblemet,
Kertem virágaival;
Melyből buzogva ömledez
A csendes éji dal*

A *Virágregék* előhangjában írja:

*Holdvilágon és csillagos fényinél
Midőn a föld álomba szendereg:
Mint a ki szól, érez, mint aki él
Halk suttogást hallok közöttetek!*

Tompa keresi virágainak társaságát, elméláz közöttük. Sorsukat saját sorsával veti össze Az *őszi képek IV.* versében:

*Hegy-völgyön mélán bolygok én
A halvány ősznek idején;
Oly bús az érzés mely kihoz
A völgy beteg virágihoz!*

*Szívem, ti hervatag virágok, levelek!
Úgy fáj, úgy vérzik értetek!
Fájdalmat hoztatok nekem;
És mégis én
Lehullástoknak idején,
E fájdalmat úgy szeretem!*

Az *Előhang* utolsó versszakában teszi a következő vallomást:

*Szeretek, szép virágok titeket...!
Színben, illatban gazdag éltetek*

*Tartsa meg frissen, ifian lelkemet,
Míg láthatlak, míg köztetek leszek...!
Jertek, lakjatok aztán síromon,
Vegyétek vissza hült szívem felett
Mit annak ti adátok egykoron:
Az ifjuságot, színt, és életet!*

Gondolataiban azonosul a virágokkal, sőt azt vallja, hogy lelke virág volt és halála után is azzá szeretne válni. *A fehér liliom* című versében vallja meg ezeket az érzéseket:

*Lelkemben titkos sejtelem van,
Jövőre? Múltra? Nem tudom!
Hogy hajdan én virág valék már,
Vagy egykor azzá változom.*

*Fehér liljom valék, ha voltam,
Mielőtt szívem dobogott:
Fehér liljom leszek, ha lészek
Midőn már szívem nem dobog.*

*Reám, a liljom-s illatának
Elbűvölő hatalma van;
Tudom: ha egy szálat letörnék,
Beteg lennék halálosan!*

*Szent természet! ha visszavészed
A port, melyet most viselek;
És egy új alakban szül meg újra
Végetlen titkú kebeled;*

*Egy szép tavaszt viruljak át csak;
Legyek fehérlő liliom!*

Beteg vagyok című versében rendelkezik virágairól:

*Virágot ültettem tavasszal,
Halálikat megérem-e?
Enyém lesz e hosszabb ki tudja,
Vagy a virágok élete?
Ha én mennék el tán előre:
Ne bántsátok virágaimat!
Halvány arczám nem lesz derültebb,
Halotti koszorú alatt.*

Tompa bejei éveiben kezdi írni a *Virágregék* című versciklusát. Erről első híradást *Levél Pogány Karolinához* című versében ad:

*Virágos kis kertemnek közepén,
Árnyas méhesben ülök, élek én;
S kiket megápol s öntözget kezem:
Virágimat kéjjel szemlélgetem;*

*S haláltól mert megónom nem lehet:
Virágregékbe dallom éltöket.*

Tehát Tompa kiemelkedő versciklusa Bején kezd születni. Biztosan folytatódik Keleméren is, majd Hanván fejezi be azt. Levelezése szerint 1852-ben már a kézirat kézen is van. Sajnos mikor májusban házkutatást tartanak nála, a kéziratot is lefoglalják. Tompa ezt sajnálja a legjobban, félti, hogy nem fogja visszakapni, ezért több levélben is kér segítséget, hogy legalább azt visszakaphassa. Valószínű, hogy 1853 áprilisában, mikor második vizsgálati fogsága megszűnik, a kéziratot is visszakapja. Tompa már 1852-ben megpróbálja a virágregéket kiadatni Pesten Heckenastnál, ez akkor nem sikerült. Majd 1853. július elején Pesten Friebeisz Istvánnal előfizetést nyitnak a Virágregékre és az 1854 elején megjelenik, Friebeisz István kiadásában, Müller Emil nyomdájában. A könyv 1853. szeptember 7-én már kész van, de valamiért benne az 1854-es évszám szerepel.

A Virágregék értékelése sem a múltban, sem a jelenben nem egyértelmű. A megjelenés idején a kor fő irodalomkritikusa, Gyulai Pál elnéző kritikát ír, csacskaságnak tartja, mondván, csacskaság a virágok szerepeltetése emberi jellemvonásokkal, emberi konfliktusokba képzelni őket.¹ A mai irodalomtörténészek szerint is költészetében kevéssé értékes ez a versciklus. A közelmúltban jelent meg egy tanulmány Tompa életművéről, ahol a szerző egyenesen visszafejlődésnek nevezi azt költészetében. A szerző szerint a fő baj az, hogy a regékből hiányzik a politikai tanulság.² Igen, az hiányzik, de minden regében erkölcsi tanulság van, amit a szerző melankólikusan ugyan, de a figyelmes olvasó számára érthetően kifejez. Tompa az 1850-es és 60-as évek legjelentősebb politikai költője. A *Gólyához* vagy a *Pusztán* című versei nyíltan ébresztik a nemzetet. Más költeményeiben az allegóriák adják a tanulságot. Az a költő, aki ilyen verseket mert és tudott írni a nemzetnek, szerintem megengedheti magának, hogy lelkének titkos gondolatait, kedves virágait megénekelje. Az, hogy a közfelfogás csak a virágok egy részéhez fűz emberi tulajdonságokat, más virágoknál ez az ő költői képzeletében jelenik meg, megengedhető egy költőnek, pláne egy olyan jelentőségűnek, mint Tompa. Van olyan vélekedés is, miszerint ezek a hasonlatok mesterkélték. Lehet, de van azért egy óriási pozitívuma e költeményeknek: a gyönyörű természeti képek és a hangulatok leheletfinom ábrázolása.

A legfőbb ítéletet a nagyközönség mondta ki: a Virágregék hamarosan a kor legkedveltebb olvasmányává vált. 1854 után két évvel megjelenik a második kiadás, és 1900-ig még újabb hét kiadás. Azóta is a mi századunkban tucatra tehető a különböző kiadások száma. Van olyan kritikus, aki azt állítja, hogy a siker azért következhetett be, mert Demeczkyne Wolf Irma illusztrációi feldobták a kötetet.³ Az állítás abszurd, Demeczkyne csodálatos akvarelljeit egy már befutott siker-könyvhöz egy bestsellerhez készítette. És előtte már a könyv nyolc kiadást ért meg, amik között a szürke, egyszerű első után egyre szebb és szebb könyvek látnak napvilágot.

A Bach-korszak egyedüli, szabadságot őrző, a honszeretet zsarátnokát ébresztgető költőjének ez a hajtása mellékhatás, de nem vadhajtás! Nem vitte költészetét mellékvágányra, mert Tompa a Virágregék után is alkotta politikai allegóriáit, ébresztgette nemzetét.

¹ Gyulai Pál: Tompa Mihály költeményeinek irodalmunkban egyetlen ítéletekben gazdag ismertetése. Budapesti Hírlap 1855. évf.

² Valkóné Huszti Rózsa: Tompa Mihály élete és költészete. Rimaszombat, 1970. Gömöri Honismereti Szemle sorozat 21. szám 61. oldal.

³ Váczi János: Tompa Mihály Életrajza. Budapest 1913. 181. oldal.

Csak egy példa arra, hogy a Virágregék nem haszontalanok és nem váltak a 20. század végére sem unalmassá: a közelmúltban találkoztam két nemes lelkű hölgyel, akik komoly érdemeket szereztek a magyar irodalom nagyjainak megbecsülésével. Miután elbeszélgettünk a 19. századi magyar irodalomról, elővették és megmutatták legféltebb kincsüket: Tompa Virágregéit.

Nézzük át ezután, hogy Tompa verseiben milyen virágokról regélt, melyek azok a virágok, amiket költészetében megtalálunk és ezek milyen tulajdonságokat hordoznak?

Tompa költeményeit átvizsgálva, statisztikát készítve a növényekről az alábbi eredmény jön ki: összesen 148 növényfaj fordul elő verseiben, ebből fás növény 41, virágos lágyszárú 105, virágtalan 2. A fás növényeket a tölgy vezeti 18 versben, a fenyő 16, a fűz 15 versben fordul elő. A virágok között magasan vezet a rózsza, 55 verssel, majd a lilium következik 30, ezt követi a rozmarin 12, az ibolya és gyöngyvirág 11 verssel, 10 verses a viola, a többiek ettől kevesebbszer lettek megemlítve. A virágtalanok között a moha 15-ször fordul elő.

Ha csak a Virágregék 35 versét vizsgáljuk azt látjuk, hogy Tompa megemlíti 6 fás növényt, 68 virágos lágyszárút és 2 virágtalant. Jó néhány virágja csak itt fordul elő, más költeményekben nem. A virágok meghatározásánál az általa használt régies elnevezés néha nehezen fejthető meg, egy esetben nem tudtam a növényt beazonosítani, néhány esetben más eredményre jutottam, mint azok, akik ezt már előttem elvégezték.

Mint említettem, a virágok nála tulajdonságokat hordoznak, tulajdonságoknak a szimbólumai. A teljesség igénye nélkül felsorolnám az egyes növényeket, hogy Ő azokon milyen szimbólumokat ismert fel és énekelt meg.

A legtöbbet emlegetett rózsza a büszke szépség, de van verse, ahol az együttérzés, a barátságos jóindulat felmutatója. A rózsza vad rokona a csipkerózsza az emlékezés virága. A havasi rózsza, a rhododendron az állhatatosságot jelképezi. Egyik versben a bérctetőn ázó-fázó rokont a kerti rózsák hívják maguk közé, Ő megköszöni, de marad:

*Én a szabadban
Vágyok maradni
Ahová engem
Sorsom kötött.*

Gyakran szerepel a fehér lilium, a tisztaság jelképe. Már említettem, hogy költőnk milyen vonzalommal volt a lilium iránt, saját magát liliumként szerette volna látni. Viszont a turbánlilium az irigység hordozója. A vízi lilium az epekedést példázza. A habokból kiemelkedő vízililium az átváltozott szerelmes, aki legalább kiemelkedik a vízből, hogy lássa szerelmét s a vidéket. A kék lilium, az írisz, az irigyelt szépséget jelképezi.

A kolokán, e szúrós levelű vízinövény, ami csak virágzaskor emelkedik a szabad levegőre, a szégyenérzet szimbóluma. A vizekből kiemelkedő bajnokfü (mai nevén csetkák) a kevélység jelképe. Gőgös a szegfű, aki maga sem tudja, mit akar. Amit meghajtat, ha teljesül már nem is kell neki. Terhére van az illat és a lég és a szerelem. Végül öngyilkos lett és megrepedtek a szirmai.

A vadszegfű a fájdalmat példázza, irtózik az őt zaklató szerelmes hangyától, végül a virágok tündéré enyvéssé teszi a szárát, így fog ki a hangyán.

Az ördögsekér csörgő-zörgő bordáival ijesztgeti a gyöngyvirágot, jelképezi a rút-ságot. A pitypang távoli tájak után sóvárog és tovaszálló magzatjaiban éri csak el a boldogságot.

Szelid növény a démutka, mai nevén a kakukkfű a temetőn lakozik, hogy sirba szállt kedveséhez közel lehessen.

A temető lakója a halálfa (ma ökörfarkkórónak hívjuk), a tartós bánat szimbóluma. Átokviselést példáznak a mohok, akik az irigy fenyőből mohává változtak, míg büntetésük le nem telik. Az aranka az elmúlás növénye, mindent irt, bánt, üldöz, átkoz.

Hitszegő a hajnalka, aki a napsugár csábításának engedve, elhagyta kedvesét, de a csalfa napsugár felszívja kebeléről a harmatot.

A szarkaláb a hűtlenség szimbóluma, virágról virágra jár, végül a virágok kiismerik és kinevetik.

A mécsvirág a változékonyság jelképe, a bérceen lakó piros, míg a rónán lakó rokon halovány.

A bús magányt példázzák az őszi kikerics, Tompa megfigyelte, hogy a növény ősszel virágot hajt levél nélkül, majd tavasszal levelet hajt virágok nélkül. Több versben is felhasználta e megfigyelését, nagyon szép természeti képeket festve.

Természetesen szerény az ibolya, aki belenyugszik sorsába és nem cserélne más szebb virágokkal.

A délike (porcsinrózsa) a kétségbeesés szimbóluma, akinek magját a föld elfedi. Végül megnyugszik és a föld kebelét ölelő kis növény lesz, de csak szerelmesének, a fényes meleg napnak virít.

A kíneservre példa a vérfű, mostani nevén az őszi vérfű, vagy rokona a csába íre. Többben a vérehulló fecskéfűvel is azonosítják e növényt és nedvének zárnyító hatást tulajdonítanak.

A sötétkék izsóp az elégedetlenség virága. Az izsóp természetett gyógynövény, de könnyen elvadul és él a hegyekben is.

A viola türelmetlen, aki az izsóppal a kertből vándorútra kél és végigpróbál mezőt, bérce, sűrű erdőt, végül mindketten visszatérnek a kertbe.

Más virágok köntösével pompázik a pipacs, a tűnő pompa szimbóluma. Szirmai egy nap alatt lehervadnak.

Gyöngéd a kékjácint, a reménység virága a kis télizöld.

Nevében is benne van, hogy az emlékezés virága a nefelejcs, akinek kedvesét elragadta a szerelmes patak, és ő azóta ott búsul a patakparton:

Szép virágom merre vagy!?

A hab elvitt édesem....

Látlak e, vagy sohasem!?

Önfeláldozó a fagyöngy, míg a hatalomvágyat jelképezi a királyvirág.

A szerelem virágai következnek:

Az *éő szerelem* (más néven kakukk szegfű) piros virágaival a szenvedélyes szerelmet jelképezi. Az örök szerelem tulajdonságával bír a repkény, aki szerelméhez kapaszkodik fentebb és fentebb. A perpétuel (a sárga viola) a rideg szerelem áldozata, aki kérébe küldi a virágokat a violához, aki kérését ridegen elutasítja. Végül a viola megbánja az elutasítást, de akkor már késő, nem jön újabb követ és a perpétuel is halott!

A kék iringó a tiltott kéjelgést példázza, aminek szenvedés és gyász a vége. Tompa egyik versében tanulságot hirdet:

*Mi édesebb a méz s tiltott szerelemnél?
Hanem az édes méz s tiltott szerelem,
Ha megkeseredik, keserű szertelen!*

Tompa a tiltott kéjelgés gyümölcsének említi a mézharmatot, ami versében halált hoz a méhekre. Megemlítem még a tubarózsát, a testvéri hűség szimbólumát, a ciprust, a szerény elmúlás fáját. Önfeláldozó a fagyöngy, szorgalmas a gyöngyajak. A kényesség jelképe a nebáncsvirág (nyenyúljhozzám).

A csudafát az utálattal azonosítja. A csudafa, mai nevén ricinus, mérges magjával, hánytató olajával rászolgált az utálatra. Érdekes, hogy a virágregék illusztrátorai a csudafát a maszlaggal (Datúra) illusztrálják. Tompa leírása mindkét növényre illik, de a maszlagot Tompa idejében sem hívták csudafának. Ennek ellenére a Méhner-féle kiadásban Széchy majd Demeczkyne is ezt rajzolja.

Utolsónak a csalánt említem, ami a rágalmazás szimbóluma. Tompa versében házasodna az árvalányhaj, és kísérijével, a komlóval tanácsot kérnek a csalántól. A csalán minden virágot leszól: a harangvirág böbeszédű, hírvivő, a felfutóka hűtlen, a délike lusta, a bazsarózsa kövér, a nyenyúljhozzám szegény holdjáró, a rozmarin tudós asszony-ság, és így tovább ... A rágalmak hatására az árvalányhaj visszatér a mezőre, míg a komló a kerítésről, távolból szemléli csak a kerti virágokat.

A megsértett virágok a csalánt megátkozzák, azóta a csípős csalán megvetetten kínlódik a sövény tövében.

E rövidke dolgozatba ennyi fért bele Tompa virágairól. Az igazi élmény az, ha a regéket olvasva a történeteket a természeti képekkel együtt élvezzük és átérezzük. Biztos, hogy Tompa Mihály a természetben, a virágok között olyan dolgokat is észrevett, amit a halandók zöme nem lát és nem hall meg. Az Ő látomásai csak avatott emberek számára hozzáférhetőek és érthetőek.

IRODALOM

- Tompa Mihály: Virágregék. Nyolcadik kiadás. Franklin társulat*
Tompa Mihály: Összes költeményei. Budapest, 1885. Méhner Vilmos kiadása
Soó Rezső, Jávorka Sándor: A Magyar Növényvilág Kézikönyve.
Járainé dr. Komlódi Magda szerk.: Magyarország növényvilága. Budapest, 1995.